

مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز

دوره اول، شماره دوم، بهار ۱۳۶۵

نقدی بر کتاب فارسی ۱، تألیف واحد آموزش نهضت سواد آموزی

دکتر لطف‌الله یارمحمدی

دانشگاه شیراز

آموزش سواد به بزرگسالان هم اکنون یکی از مسایل بسیار پیچیده مملکت ما است و هر چه زمان به پیش می‌رود بر اثر بیشتر شدن تعداد بیسوادان پیچیده‌تر نیز می‌گردد. در حال حاضر حدود ۱۶ میلیون از شهروندان سالمند این کشور بیسوادند و امر آموزش آنان بدون ملاحظات اجتماعی، روان‌شناختی، تربیتی، سیاسی، و اقتصادی امکان‌پذیر نمی‌باشد. بحث از همه این نکات در این مقال نمی‌گنجد و ما در اینجا فقط به مساله کتاب و مطالب آموزشی مناسب اشاراتی خواهیم داشت.

در نظام کنونی نهضت سوادآموزی دو دوره مقدماتی و تکمیلی برای آموزش سواد در نظر گرفته شده است^۱. برنامه دوره مقدماتی شامل فارسی (قرائت، دیکته، و جمله‌نویسی) و ریاضیات و دیگری دوره تکمیلی شامل فارسی (قرائت، دیکته، و انشاء)، ریاضیات، و آموزش قرآن و فرهنگ اسلامی می‌باشد. برای آموزش فارسی در هر یک از این دو دوره یک کتاب نوشته شده است. کتاب فارسی ۱، که در سال ۱۳۶۳ توسط نهضت به چاپ رسیده، مخصوص دوره مقدماتی است و همین کتاب است که در اینجا مورد نقد و بررسی قرار می‌گیرد.

کتاب فارسی ۱ با کتاب راهنمای معلم، بنام کتاب روش تدریس فارسی ۱، که در ۱۲۱ صفحه بچاپ رسیده همراه است^۲. در کتاب راهنما پس از ذکر مقدمه‌ای در باب زبان‌آموزی، روش تدریس، صفات و خصوصیات آموزشیار، فرق بین آموزش بزرگسالان و خردسالان، دوره آمادگی، خطوط زمینه، آموزش خواندن و نوشتن حروف الفباء فارسی و مطالبی دیگر به طریقه تدریس هر یک از واحدهای درسی به تفصیل پرداخته است.

کتاب فارسی ۱ خود در ۱۴۰ صفحه منتشر شده است و مشتمل بر ۱۵ واحد درسی به

شرح زیر می‌باشد:

۱- تدریس لوحه‌های ده‌گانه و تمرین روی خطوط زمینه برای آمادگی (۱-۲۰)

۲- تدریس آ- ب- د- ر- ن (۲۱-۲۸)

۳- تدریس آ- م- س- س (۲۹-۳۶)

- ۴- تدریس او و (بعنوان مصوت) - ت ت - ای یی (۳۷-۴۴)
 ۵- تدریس ز - ک ک - ا ا - (۴۵-۵۲)
 ۶- تدریس - اضافه - ه ه (بعنوان علامت کسره) - ف ف (۵۳-۶۰)
 ۷- تدریس خ خ - و (بعنوان صامت) - چ چ - ای (بعنوان پسوند نکره) (۶۱-۶۹)
 ۸- تدریس ا^۱ - ل ل - ی ی (بعنوان صامت) (۷۰-۷۵)
 ۹- تدریس ش ش - ق ق - ه ه - ه ه - ی ای میانجی - ه^۲ (۷۶-۸۵)
 ۱۰- تدریس گ گ - چ چ - پ پ (۸۶-۹۲)
 ۱۱- تدریس ع ع - ح ح - ز (۹۳-۱۰۱)
 ۱۲- تدریس ح ح - و و - خ خ - ظ (۱۰۲-۱۱۰)
 ۱۳- تدریس غ غ - ف ف - ث ث - ذ (۱۱۱-۱۱۹)
 ۱۴- تدریس ص ص - ط ط - ض ض (۱۲۰-۱۳۴)
 ۱۵- شش متن برای روانخوانی

کتاب بطرز بسیار زیبایی چاپ شده است. لوحه‌ها تمام رنگی است. مطالب متن با حروف سیاه و حروف تازه در کلمات کلید با حروف قرمز آمده است. در هر درس بسته به نوع کلمات معرفی شده تصاویر رنگی مربوط نیز آورده شده‌اند. در ذیل بسیاری از صفحات کتاب آیات و روایاتی متناسب با کلمات متن نقل و ترجمه شده‌اند که آموزش را در آغاز هر کلاس باید آنها را بخواند و توضیحات لازم را بدهد تا از اینطریق به رشد فرهنگی و تربیت دینی سوادآموزان نیز کمک کند.

این کتاب از نظر محتوا و مطلب همسو و منطبق بر دیدگاه‌های انقلاب و جمهوری اسلامی ایران است، ولی در مقایسه با کتابهای قبل و بعد از انقلاب از جمله سه کتاب بخوانیم و بنویسیم^۴، زندگی در شهر و روستا^۵، و کتاب نهضت سوادآموزی^۶ از نظر توالی آموزش حروف و روش و تکنیک تدریس فرق چندانی ندارد. اختلافات جزئی مشهود در این کتابها نیز مبتنی بر سلیقه است و توجیهی منطقی بر آنها ارائه نشده است. طرفه آنکه این کتابها که برای بزرگسالان تهیه شده‌اند با کتابهای سال اول دبستان (چه قبل و چه بعد از انقلاب) در خصوص توالی مطالب و شیوه آموزش اساساً^۷ فرقی ندارند.

قبل از ورود به بحث اصلی لازم است گفته شود که کتاب روش تدریس^۱ ضمن انتقاد از دو شیوه تحلیلی و کلی، که دو شیوه معروف در امر سوادآموزی می‌باشند، مدعی است که فارسی^۱ بر روش ترکیبی استوار است^۸. می‌دانیم که در روش تحلیلی، که خود انواع مختلف دارد، تک تک حروف صامت‌ها را با تک تک مصوت‌های شش‌گانه فارسی ترکیب و صداهای مربوط را بصورت هجا تولید و سپس با ترکیب هجاها کلمه را ایجاد می‌نمایند. این روش

تقریباً " شبیه روشی است که امروزه با آن قرآن را آموزش می‌دهند . نوعی از این شیوه در سالهای قبل از سال ۱۳۲۵ در ایران معمول بوده است . روش کلی شیوه‌ای است که بنا بر پایه‌ای ملاحظات روان‌شناختی ، بخصوص روان‌شناسی گشتالت ، ابتدا جملات و عبارات و یا کلمات را با کمک تصاویر و وسایل کمک آموزشی آموزش می‌دهند و سپس به اجزاء متشکله آنها یعنی حروف عنایت می‌ورزند تا نوآموز تک تک آنها را تشخیص دهد و بشناسد . این طریقه چند سالی در ایران مرسوم بود و سپس متروک شد با توجه به اینکه بر هر یک از این دو روش انتقاداتی وارد شده است امروزه از روش ترکیبی یا آمیخته استفاده می‌شود^۹ . این روش تلفیقی است از دو روش بالا که ضمن آن ابتدا صورت کلی کلمه با تصویر نشان داده می‌شود و در قالب کل این کلمه توجه آموزنده به حرف تازه معطوف می‌گردد . البته این کلمه، که آنرا کلمه کلید می‌خوانند ، جزو کلمات آشنای دانش‌آموز است و فقط یک حرف تازه در آن وجود دارد . نوآموز با دیدن تصویر یا معنای کلی جمله به کلمه کلیدی می‌برد ، در ذهن خود آنرا به اصوات متشکله خود تجزیه می‌کند ، و صورت جدید را تشخیص و آنرا با حرف مربوط مرتبط می‌سازد و یاد می‌گیرد .

نکته بسیار مهمی که در روش ترکیبی آموزش فارسی در این کتاب نادیده گرفته شده این است که معیار مشخصی برای عرضه صداها ، حروف ، و مطالب وجود ندارد ، به نظر می‌رسد که ترتیب کنونی مطالب کتابهای سوادآموزی متأثر از روش کلی گذشته باشد ، چه معمولاً " ابتدا با کلماتی شروع شده است که از بس آمد یا فراوانی بیشتری برخوردار می‌باشند و یا آنکه بیشتر می‌توان آنها را با تصویر نشان داد . به زعم نگارنده این ترتیب می‌تواند تا حد زیادی ترمیم شود و بهبود یابد . نظم مطالب در هر کتاب درسی باید بر اصولی مبتنی باشد که بتوان از آن به دفاع برخاست ، در اینجا ما باید از اصول زبان‌شناسی استمداد جوئیم و با عنایت کافی به ساخت صوتی زبان و ساخت رسم‌الخط از یک طرف ، و ارتباط بین این دو ساخت از سوی دیگر و با رعایت اصول یادگیری در مورد توالی مطالب به تصمیم مقتضی برسیم . نگارنده تا حدی این ضوابط را در کتاب آموزش سواد به بزرگسالان در جهل درس^{۱۰} در نظر گرفته و علی‌رغم نقایص چندی که دارد از این دیدگاه به نوعی شیوه علمی دست یا زیده است .

بهر حال هدف از سوادآموزی در نهایت کسب توانایی لازم در برقراری ارتباط صحیح بین صدا و الفبا است . از اینرو در تنظیم مطالب همواره باید از دو اصل اساسی زیر پیروی نمود ؛ (الف) اصل زبان‌شناسی ساخت و ارتباط اصوات با علائم خطی و (ب) اصل روان‌شناسی از آسان به مشکل رفتن در یادگیری . طبیعی است که ضمن رعایت دو اصل فوق در عرضه مطالب باید از روش‌های مناسب آموزش مانند ایجاد تداعی‌های مطلوب ، ایجاد

انگیزه، تداوم علاقه، پرهیز از یکنواختی، و برقراری ارتباط مطالب مورد آموزش با مسایل زندگی، و جز آنها بهره جست. بر اساس اصل اول الفبای فارسی را می‌توان به دو شاخه بزرگ صامت و مصوت تقسیم کرد. برای هر یک از این دو شاخه نیز می‌توان گروههایی چند در نظر گرفت. در زیر به توضیح و طبقه‌بندی هر یک از این دو شاخه مبادرت ورزیده میشود.

صامت‌ها

صامت‌ها را می‌توان به گروههای زیر تقسیم نمود:

۱- اعضای این گروه عبارتند از: ب - د - ر - ن - م - ک - ف - خ - ج - ل - ش - گ - چ - پ .

این ۱۴ حرف با اصوات مربوط رابطه صد در صد قیاسی و منظم دارند. یعنی هر جا لفظ /پ/ از دهان ادا شود با حرف پ ثابت می‌شود و بالعکس. فرض این است که هر چه مطالب قیاسی‌تر و با قاعده‌تر باشد یادگیری آسانتر صورت می‌گیرد.

۲- این گروه سه حرف س - ت - ز - را در بر می‌گیرد. این حروف با اصوات مربوط خود رابطه کاملاً قیاسی ندارند یعنی اینکه این سه حرف در همه جا نماینده الفاظ مربوط هستند ولی عکس آن صادق نیست. ممکن است در مواردی لفظ /س/ یا علائم ص یا ت، لفظ /ت/ با علامت ط و لفظ /ز/ با حروف ض، ظ یا ذ نشان داده شوند. اما تا آنجا که بررسی‌های محدود نگارنده نشان می‌دهد بس آمد هر یک از این سه حرف از بس آمد حروف هم خانواده خود بیشتر است. لذا این سه حروف را بعنوان نماینده اصلی الفاظ مورد نظر در گروه دوم گرد آورده‌ایم.

۳- این گروه شامل اشکال دو حرف ح و ق قفق می‌باشد. این دو نیز مانند گروه دوم با اصوات مربوط خود ارتباط منظم ندارند. ولی معلوم نیست که بس آمدشان از حروف هم خانواده خود (یعنی هوغ) بیشتر باشد، البته تعداد حرف گونه‌های ح و ق از حرف گونه‌های هوغ کمتر است. ح دو صورت و ق سه صورت دارد و این در حالی است که هبه گونه‌های هه - هه - ه و غ به گونه‌های غ، ف - خ، غ نکاشته می‌شوند. مضافاً اینکه ه و ه نماینده مصوت میانی /-/ نیز می‌باشد.

۴- این گروه تنها ح - س - ر - ف را در بر می‌گیرد که رابطه‌ای صد در صد منظم با صوت خود دارد و دارای بس آمد بسیار کمی می‌باشد.

۵- این گروه و وی صامت را در بر می‌گیرد. این دو حرف نماینده اصوات متعددی می‌باشند

- و بعنوان صامت بس آمد بالائی را به خود اختصاص می دهند .
- ۶- این گروه به ترتیب اشکال مختلف ه- ع- غ- ص- ض- ط- ظ- ث و ذ را شامل می شود .
- ۷- اشکال ه- ی- پی- ای- و او معدوله س- ش- ا" و غیره در این گروه قرار می گیرند .
- ۸- گروه هشتم در برگیرنده حالات استثنائی است که از آن جمله می توان به موارد زیر اشاره کرد :
- موسی ، عبدالحسین ، اسدالله ، امیرالمومنین ، علی بن موسی الرضا ، و ...

مصوتها

مصوتها شامل گروههای زیر می باشد :

- ۱- این گروه شامل مصوتهای ا- و (بعنوان مصوت ساده) - یی (بعنوان مصوت ساده) در حالات میانی و پایانی می باشد . این مصوتها همیشه در نوشتار ظاهر می شوند . البته و ی با اصوات خود در رابطه ای مستقیم و منظم نیستند .
- ۲- اصوات َ- ِ- ُ در این مقوله قرار می گیرند . این مصوتها بجز در حالات خاص در نوشتهها ظاهر نمی شوند .
- ۳- گروه سوم شامل حالات خاصی از گروه اول یعنی آ- او- ای (احتمالا" ای) است که تنها در حالات آغازی ظاهر می شوند .
- ۴- این گروه نیز در برگیرنده حالت خاصی از گروه دوم یعنی آ- ا- اُ می باشد که تنها در موارد آغازی ظاهر می شوند . در گذشته می گفتند حرف الف در آغاز کلمه حکم همسزه دارد که گروه ۳ و ۴ را شامل می شود . به تعبیر آواشناسان این اصوات با صوت انسدادی- چاکنائی آغاز می شوند . در این مورد نیز حرکات بجز در حالت خاص در نوشتهها ظاهر نمی شوند . این خود باعث می شود که بطور عادی حرف ا نمایندگی صوتهای گوناگون را بر عهده گیرد و کار یادگیری را مشکل نماید ^{۱۱} .
- ۵- علائم ه- و بعنوان نماینده های صوت میانی / َ- / در این گروه قرار می گیرد .
- ۶- حرف و ، بعنوان نماینده مصوت مرکب در کلمات جوو درو ، و حرف یی ای ای ، بعنوان نماینده مصوت مرکب در کلمات پیدا ، ری ، ایوان و ای ، در این گروه قرار دارند .
- باید توجه کرد که حروف در داخل هر گروه یا مقوله نیز بیشتر بر حسب بس آمد یا فراوانی آنها مرتب شده اند که به هنگام معرفی آنها این ترتیب باید رعایت گردد . اکنون با عنایت به توصیف بالا میتوان مراحل زیر را در ارائه مطالب و آموزش حروف ملحوظ داشت .

مرحله اول: در این مرحله صامت‌های گروه اول و دوم و سوم و چهارم را با مصوت‌های چهار گروه اول به ترتیب مقوله‌های داده شده و نیز رعایت ترتیب یک یک اعضای مقوله‌ها در قالب کلمات کلیدی مربوط و عبارات و جملات مناسب ارائه می‌دهیم. برای اینکه زودتر به عبارات و جملات متنوع و طبیعی‌تر دست یابیم می‌توانیم مثلاً "ابتدا نیم اول صامت‌های گروه اول را با مصوت‌های چهار گروه اول به ترتیب آموزش دهیم. سپس اینکار را با بقیه صامت‌های مورد نظر مرحله اول انجام دهیم. در این مرحله نوآموز با تمرینات کافی به خوبی رابطه حروف و اصوات را فرا می‌گیرد. حرکات (یعنی ۱- ۲) در ابتدای امر در مثالها ظاهر می‌شوند و بتدریج باید حذف شوند تا نوآموز بتواند با حذف حرکات کلمات را بخواند. نکته دیگری که از دید زبان‌شناختی اهمیت دارد این است که باید سعی شود تا حد امکان در ادامه صداها و حروف به ترتیب از کلمات کلیدی یک بخشی باز مانند پا و مو، دو بخشی باز مانند بابا و قوری، یک بخشی بسته مختوم به یک صامت مانند بار و داس، دو بخشی باز و بسته مختوم بیک صامت مانند باران، دو بخشی بسته تک صامتی و باز مانند اینجا، دو بخشی بسته تک صامتی مانند اکبر، یک بخشی بسته مختوم به دو صامت مانند ماست و بالاخره کلمات سه بخشی و بیشتر مانند مسلمان استفاده شود. تنها استثنا کلمه است می‌باشد که بعلت برآمد فراوان باید زودتر معرفی شود. تهیه لیست و کلمات و ساختارهای مناسب و توالی معقول آنها هنوز مستلزم تتبع و پژوهش بیشتر می‌باشد. آموزش نوشتن در پایان این مرحله باید شروع شود. در حالت خاص آموزش‌یار می‌تواند در نیمه راه پایانی این مرحله آموزش نوشتن را آغاز کند. مهم این است که تا خواندن در حد معقول فرا گرفته نشده به آموزش نوشتن، که کاری بس مشکل‌تر است، دست نیازیم، چه به احتمال قوی به دل زدگی نوآموز خواهد انجامید. در هر حال این مرحله بخش اول و بسیار مهم کتاب را شامل می‌گردد.

مرحله دوم: در این مرحله بیشتر حروف نامنظم و مسائلی که متمم امر آموزش مرحله اول بحساب می‌آیند تعلیم داده می‌شوند. ترتیب زیر در این خصوص لازم‌الرعایه است.

الف: صامت‌های مناسب چهار گروه اول با مصوت‌های گروه پنج با رعایت نکات مشروح بالا آموزش داده خواهند شد.

ب: صامت‌های گروه ۵ و ۶ به ترتیب در ترکیب با مصوت‌های پنج گروه اول به ترتیب ارائه خواهند شد.

ج: علائم و موارد مندرج در گروه‌های ۷ و ۸ که در ذیل مقوله صامت‌ها آمده است معرفی می‌شوند.

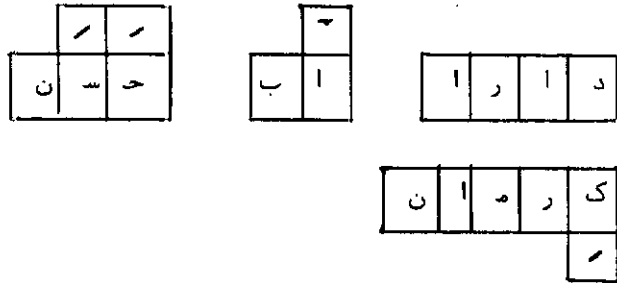
مرحله سوم: در این مرحله روان خوانی آغاز می‌شود که خود باید شامل دو قسمت باشد. قسمت اول متونی است که از عین جملات خوانده شده در دو مرحله قبل تشکیل شده‌اند. قسمت دوم شامل متون متفرقه می‌باشد. متون اولیه روان خوانی باید با رسم‌الخط نوشتنی و متون بعدی با رسم‌الخط چاپی درج شده باشند و آموزشار اختلافات بین رسم‌الخط نوشتنی و چاپی را باید آموزش دهد. اگر نکات یاد شده بالا رعایت شود آنگاه کتاب کلا" صورت دیگری بخود خواهد گرفت. گذشته از مسأله اساسی نادیده گرفتن ترتیب ارائه حروف نکات جزئی‌تر دیگری باید مورد توجه قرار گیرد که اهم آنها بشرح زیر است:

نخست، تعدادی از مسائل مربوط به آموزش حروف در این کتاب آورده نشده‌اند. مثلاً " مصوت‌های گروه ۶ و بعضی از علائم صامت‌های گروه ۷ و حالت استثنائی گروه ۹ کلا" ارائه نشده‌اند. از طرفی واو معدوله فقط در صورت خوا آموزش داده می‌شود و از حالت دیگر مثلاً " واو معدوله در کلمات خوردن و خود و احیانا " اتوبوس نامی به میان نیامده است. صورت خاص $\bar{}$ قبل از ی در کلمات پیاز و خیار بطور جدی مطرح نشده است. در کتاب روش تدریس ۱ (واحد درسی ۹) با معرفی کلمه تربیت توضیح آنرا بر عهده آموزشار می‌گذارد و بخشی از توضیح نیز درست بنظر نمی‌رسد. می‌گوید " زبان شناسان عقیده دارند که تلفظ طبیعی این کلمه تربیت است نه تربیت " ۱۲. هیچ زبان شناسی نمی‌تواند چنین عقیده‌ای داشته باشد. تلفظ طبیعی کلمه همان است که توسط اهل زبان ادا می‌شود. البته زبان شناسی قاعده آن را تبیین می‌کند و مثلاً " می‌گوید که در فارسی صدای / $\bar{}$ / قبل از صدای /ی/ کوتاه می‌شود و با /ی/ همانندی پیدا می‌کند. این قاعده را نوآموز مثل "قاعده یرملون" در تجوید باید فرا گیرد.

دوم، در اینگونه کتابها تا حد امکان کلمات کلیدی لغات، عبارات، و جملات باید از واژگان و ساختارهای پایه باشند. احساس من این است که تا حد زیادی کلمات و جملات این کتاب دارای این شرایط هستند، هر چند که اظهار نظر قطعی در این زمینه مستلزم تتبع بیشتر است. هم‌اکنون در دانشگاه شیراز برخی طرحهای پژوهشی در زمینه دست‌یابی به واژگان و ساختارهای پایه در جریان است و امید می‌رود که با به نتیجه رسیدن این پژوهش‌ها بتوان با اطمینان بیشتری در این زمینه اظهار نظر کرد.

سوم، کتاب نوآموز را در حد کافی برای بهره‌گیری از مطالب دوره تکمیلی آماده نمی‌کند. برای وصول بدین مقصود کتاب باید به یک برابر و نیم آنچه که هست افزایش یابد. چهارم، همان سان که قبلاً " بیان شد حروف جدید در کتاب با حروف قرمز مشخص

شده و در معرفی کلمات کلید از تصاویر رنگی مناسب استفاده گردیده است. نگارنده بجای استفاده از حروف قرمز، حروف کلماتی چون دارا، آب، حسن، و کرمان را به ترتیب زرد در مربع های مخصوصی محصور کرده و بر آن است که



بکار گرفتن این شیوه دارای محاسن فراوانی در زمینه مشخص کردن حروف و ترکیب آنها است. با آنکه تحقیقات بعدی باید آنرا روشن سازد اما مسلم است که با این طریقه هزینه تولید کتابها ارزانتر خواهد شد. همچنین در مورد تاثیر تصاویر رنگی لازم است توجه بیشتری بدان معطوف گردد. می گویند تصاویر رنگی در مورد خردسالان موثر است و ایجاد انگیزه می کند. اما آیا این مطلب در مورد بزرگسالان نیز صادق است خود سئوالی اساسی است که به بحث و بررسی نیاز دارد. طبیعی است اگر بتوانیم از حداقل تصاویر سیاه و سفید استفاده کنیم در این صورت در کاهش هزینه تولید گامی دیگر برداشته ایم. آخرین نکته قابل ذکر آن است که جملات بکار برده شده در کتاب کلا "از نوع اثباتی اخباری می باشند و جملات سئوالی، امری، نفی، شرطی و غیره کمتر بچشم می خورد. به هنگام عدم حضور فهرستی از ساختارهای پایه و جملات پر بسآمد لازم است که از انواع جملات گوناگون استفاده کنیم.

منابع و پی نویسیها

۱- نهضت سواد آموزی در صدد است نظام آموزشی جدیدی پی ریزی نماید که در آن سه دوره مقدماتی، تکمیلی، و پایانی وجود داشته باشد و کسانی که دوره پایانی را تکمیل کنند بتوانند به کلاس پنجم ابتدائی راه یابند. مراجعه شود به طرح نظام آموزشی جدید نهضت

- سوادآموزی. واحد آموزش نهضت سوادآموزی مرکز، نیمه دوم سال ۱۳۶۳.
- ۲- برای اطلاع بیشتر مراجعه شود به آئین نامه آموزشی و امتحانات دوره‌های مقدماتی و تکمیلی نهضت سوادآموزی. واحد آموزش نهضت سوادآموزی مرکز، ۱۳۶۲.
- ۳- روش تدریس فارسی (۱)، واحد آموزش نهضت سوادآموزی مرکز، ۱۳۶۳.
- ۴- ایمن، لیلی و دیگران. بخوانیم و بنویسیم: برای آموزش بزرگسالان. کمیته جهانی پیکار با بیسوادی، ۱۳۵۴.
- ۵- خالقی، فرحناز و دیگران. زندگی در شهر و روستا (۱) وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۵۸.
- ۶- خالقی، فرحناز و دیگران. کتاب (۱) نهضت سوادآموزی. نهضت سوادآموزی، ۷ دیماه ۱۳۵۸.
- ۷- در این زمینه راهنمای تدریس این کتاب را با کتاب ذیل مقایسه نمائید: جهان‌شاهی، ایرج؛ و صباحی، عباس. راهنمای تدریس فارسی سال اول دبستان. سازمان کتابهای درسی ایران، ۱۳۵۰.
- ۸- مراجعه شود به روش تدریس فارسی (۱)، ص ۶-۵.
- ۹- برای اطلاع بیشتر در این زمینه مراجعه شود به بخش سوم، رزمجو، حسن. روش تدریس فارسی در دبستان تهران: جیبی، ۱۳۵۲، و صباغیان، زهرا. روشهای سوادآموزی بزرگسالان. تهران: مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۴ ص ۸۵-۱۲۴.
- ۱۰- مراجعه شود به یارمحمدی، لطف‌الله. آموزش سواد به بزرگسالان در چهل درس. شیراز: دانشگاه شیراز، ۱۳۵۹.
- ۱۱- مجتبی یارمحمدی که یکی از مسئولان آموزش نهضت سوادآموزی است اظهار می‌دارد که در این ارتباط طرحی تهیه و تجربه کرده است که ضمن آن صامت‌ها ابتدا با گروههای ۲ و ۴ و سپس با گروههای ۱ و ۳ مصوتها ترکیب می‌شوند. بدین ترتیب می‌توان مصوتها را در آغاز و صامت‌ها را در پایان کلمه کلید معرفی نمود. صامت‌ها (بخصوص صامت‌های امتداد ناپذیر) در پایان کلمه برای نوآموز واضحتر و یادگیری آنها بهتر و سریعتر صورت می‌گیرد. از اینرو یکی از خصوصیات کلمه کلید مشخص می‌شود و آن اینکه کلمه کلید برای آموزش صامت‌ها باید کلمه‌ای با هجای بسته باشد که با حرف مورد آموزش بسته شود و تا حد امکان کوتاه (مثلا " تک هجایی) باشد و مصوت مورد آموزش در آغاز کلمه کلید باشد. این شیوه از نظر زبان‌شناسی کاملا قابل توجیه است.
- ۱۲- روش تدریس فارسی (۱) ص ۹۱.